

Ze hebben mijn hele familie gered

Kyrie voor Syrië

Yad Vashem blijft zoeken naar namen

Onderduiken en bovenkomen

In dit magazine zijn een aantal artikelen en verhalen opgenomen over de herinnering aan de Tweede Wereldoorlog en de Holocaust.

Tijdens een redactievergadering bespraken we de vraag of het nog wel nodig is hier aandacht aan te geven en of er nog wel belangstelling voor dit onderwerp is, gezien alles wat er al over is geschreven in de afgelopen decennia. Uiteindelijk besloten we als redactie dat het nodig blijft om over de herinneringen te schrijven, om 'te gedenken' zoals de Bijbel dat zegt. Een aantal Nemmers en BaanBrekers hebben regelmatig contact met overlevenden via de stichting Elah voor psycho-sociale hulp. Zij horen de verhalen, zien de worsteling om een nieuw bestaan op te bouwen, maar proeven ook de

vreugde en het geluk van samen met elkaar optrekken. Een andere Nemmer werkt in Yad Vashem en heeft daardoor rechtstreeks contact met de vele bezoekers die het centrum bezoeken om te gedenken.

Juist nu is het van belang dat we hun levensverhalen blijven horen. Velen van hen zijn immers op hoge leeftijd. De verschrikking van toen zijn echter niet veraf, maar maken deel uit van wie zij zijn geworden. We zijn daarom blij dat Regina Sluszy dit jaar de Reveilweken bezoekt om haar verhaal te vertellen. We zorgen ervoor dat niet alleen de volwassenen, maar vooral ook de tieners de kans hebben om met haar in gesprek te gaan. Voor dit magazine is redactielid Anke Wittock-Van den Boom samen met Regina naar haar onderduikadres afgereisd en doet zij verslag van

een bijzondere ontmoeting. Tijdens de Reveilweken duiken we in het verhaal van Jakob. Een man die vluchtte voor zijn broer Esau en jarenlang in ballingschap verbleef. In zekere zin dook hij onder bij oom Laban. Op een gegeven moment moet hij echter terugkeren naar zijn geboortegrond, iets dat hem zwaar valt. Toch gaat hij bij de Jabbok de strijd aan met zijn verleden, met zichzelf, en met God. Hoewel Jakob niet ongeschonden uit het nachtelijke gevecht met de engel komt, drukken schaamte en angst hem niet langer onder. Hij is bovengekomen, kan de rivier oversteken en durft de ontmoeting met zijn broer weer aan. Hij weet dat hij de toekomst niet alleen ingaat.

Kees Jan Rodenburg

Hij was ook een Jood

‘We woonden bij heel vrome gereformeerde mensen, die ons gered hebben omdat ze van Jezus hielden. En dat was ook een Jood.’ Aan het woord is Ellis, een oudere Joodse dame die trouw de koffieochtenden van stichting Elah in Jeruzalem bezoekt. Ze vertelt haar verhaal voor de film ‘Waar shalom en salaam elkaar ontmoeten’, die in opdracht van de NEM is gemaakt. De opmerking treft me. Een Joodse dame weet dat dit christelijke gezin vanwege Jezus onderdak verleende aan Joden.

In onze tijd is het vaak niet meer vanzelfsprekend dat Jezus en het Joodse volk bij elkaar horen. Ook in de kerken staat de verbondenheid met Israël alom ter discussie. Als NEM dragen we de tegendraadse boodschap uit, dat Jezus niet los kan worden gemaakt van zijn volk. Dat heeft belangrijke gevolgen, waarvan ik er twee noem.

Kerk mét Israël

Deze verbondenheid betekent ten eerste dat het christelijk geloof niet bedoeld is als een nieuwe religie naast of tegenover het jodendom. We belijden de door Israël verwachte Messias, die stierf als Jezus van Nazareth, Koning van de Joden. In het onlangs herdrukte boekje ‘De kerk redt het niet zonder Israël’ schrijft Gijs Lammerts van Bueren dat de kerk alleen door Israël haar ware identiteit, missie en verwachting leert kennen. Als voorbeeld noemt hij dat we door Israël de blijvende geldigheid van wet en profeten zien. Beide richten zich op het aardse en concrete leven en

spreken tegen elke vorm van vergeestelijking. Daarnaast ontdekken we door Israël de diepte van Gods trouw, ook als het volk faalt.

De Messias én Israël

De eenheid van Jezus met zijn volk betekent ten tweede dat wij ons geloof in Jezus en de verbondenheid met Israël niet tegen elkaar mogen uitspelen. In discussies gebeurt dat regelmatig. Zo zouden bepaalde christenen Israël tot centrum van hun geloof hebben gemaakt en Jezus daarbij zijn kwijtgeraakt. Anderen zouden juist Jezus hebben ontdaan van zijn joodse identiteit en geen oog hebben voor Israël’s plaats in Gods heilsplan. Beide waarschuwingen kan ik begrijpen, maar we moeten ervoor waken een tegenstelling te scheppen die niet bestaat. Jezus, en ook Paulus, waren bepaald niet kritiekloos over Israël, maar spraken en handelden vanuit hun verbondenheid met dit volk. Als christenen hebben we de opdracht om in het voetspoor van Jezus te werken aan vrede, recht en verzoening voor alle mensen. Dat neemt echter niets af van de blijvende geldigheid van Gods verbond met Israël en de hoop die we daaraan ontleenen voor de toekomst.

Ruim hart

Als NEM reiken we uit naar Israël. Vrijwilligers zetten zich in voor concrete hulp en steun en zoeken naar herstel van de relatie. Zij zien de pijn van het verleden, maar ook de blijdschap. Nemmers delen een stukje van het leven van gehandicapten, overlevenden, zieken en immigranten. De bijbelse bood-

schap van hoop houdt hen gaande en op de been. Waar mogelijk bouwen ze bruggen tussen groepen en mensen.

Als NEM reiken we ook uit naar de Arabische volken. Vrijwilligers zetten zich in voor hulp en ondersteuning. Nemmers leven mee met gehandicapten, ouderen en blinden. Ook zij worden gedreven door de bijbelse boodschap van hoop. Waar mogelijk spreken zij goede woorden over Israël.

Op talloze plaatsen in het Midden-Oosten luisteren we naar het verhaal van mensen.

In juni verschijnt het boek ‘Pleegmoeder in Jeruzalem’ waarin Marike Veldman over haar leven verteld. Het is een hoopvol verhaal geworden, dat ervan getuigt dat God omziet naar ieder mens, naar Joden en Arabieren. In zijn hart is ruimte voor allen.

Kees Jan Rodenburg

**Aankondiging
boekpresentatie
Marike Veldman,
pagina 15**

Inhoud van dit nummer

Zij hebben niet alleen mijn leven gered...	4	Helemaal op mijn plek in	
De stilte die spreekt	6	Yad Vashem	10
Studie: ‘Genadig is de Heer, wij zijn nog in leven!’	7	Nooit te laat	12
Slachtoffers lieten soms heel weinig sporen na	8	Kyrie voor Syrië	13
		Egypte Revisited	14
		Agenda, Steun de NEM, Colofon	15
		Kinderpagina	16

Zij hebben niet alleen mijn leven gered, maar ook dat van mijn ouders en broers

Regina Sluszny is een joodse vrouw van 74 jaar. Ze neemt me mee naar de plek waar zij heeft gewoond als ondergedoken kind, naar Hemiksem in België. Haar verhaal ken ik al wel in grote lijnen, maar vandaag gaat het echt voor mij leven. Ze vertelt:

‘Het witte hoekhuis dat je daar ziet is het eerste onderduikadres van mijn ouders. Via kennissen zijn wij als gezin hier in Hemiksem bij familie Poldine terecht gekomen. Nu staan er allemaal huizen en garages rond het huis, maar die stonden er toen nog niet. Vanaf ons

huis keek ik uit op de muur van het zogenaamde depot, een legerplaats van de Duitsers. Dat was maar zo'n 150 meter verderop.' We wandelen naar de achterkant van het huis en kijken of we misschien iets meer kunnen zien van de achtertuin. 'Het bruine huis naast ons eerste onderduikadres, was de kruidenierswinkel van Charel en Anna. Anna heeft me verteld dat ik als jong meisje het eten stal dat bedoeld was voor haar katten. Ik kroop door de schutting en nam het eten, dat daar op een bordje op de grond lag. De katten kregen hetzelfde eten als Anna klaarmaakte voor haar en haar man. Dat was lekker eten en wij hadden niet zoveel. In die tijd hadden we behalve geld ook zegeltjes nodig om aan eten te komen. Zegeltjes kreeg je als je of-

ficieel ingeschreven was. Mijn ouders waren ondergedoken en dus nergens meer ingeschreven. Ze moesten daarom op de zwarte markt aan eten komen en dat was duur. Nadat Anna ontdekte dat ik het eten van de katten opat, heeft ze ons steeds vaker eten toegestoken. Zo ontstond het eerste contact.'

Verraden

'Charel was de spilfiguur van Hemiksem, hij kon lezen en schrijven en hielp iedereen. Op een dag werden mijn ouders verraden. De soldaten gingen naar de burgemeester om te zeggen dat ze later met de officier terug zouden komen om de Joden die bij Poldine ondergedoken zaten op te halen. Daarop stuurde de burgemeester zijn zootje naar Charel met de boodschap: "Je moet die mensen waarschuwen want ik moet ze komen halen". Dat heeft Charel gedaan. Mijn ouders moesten zo snel mogelijk weg. Toen zei Charel: "Laat de kleinste nog maar even hier bij ons. Als jullie een goede plek hebben gevonden, komen jullie haar halen".'

Alleen Regina

'Ik was 2,5 jaar, ik had blonde lange krullen, terwijl mijn twee broers van 5,5 en 9 jaar donkerzwart haar hadden. Zij waren herkenbaar als Joodse kinderen, maar ik zag er niet Joods uit. Het was voor Anna en Charel dus 'geen gevaar', tussen aanhalingstekens, om voor mij te zorgen, zolang niemand mij verraadde. Voor mijn ouders was het een hele opluchting, dat Anna en Charel tijdelijk voor mij wilden zorgen, want het was niet simpel om met al hun spullen en hun kinderen weg te vluchten. Ze hebben me achtergelaten met het idee dat ze me zouden halen zodra ze een goede plek hadden gevonden. Een week, een maand misschien, maar ze hadden nooit gedacht dat het 3,5 jaar zou worden.'

Leven als ondergedoken kind

'Ik weet eigenlijk weinig van de tijd dat ik ondergedoken zat, want ik was nog heel jong. Anna heeft altijd gezegd dat ik heel braaf was. Ik had geen speelgoed, want als je op de vlucht gaat denk je niet aan speelgoed voor je kinderen. Anna's

zus was een naaister. Van het afval van de patronen die ze sneed maakte ze voor mij een voddenpop. Dat was mijn speelgoed. Als ik nu droom, dan zie ik mijzelf schreeuwen en op de grond of tegen de muur slaan met die pop of ertegen stampen. Dus ik veronderstel dat dat mijn uitlaat was, mijn manier om de frustratie te verwerken. Als Anna in de winkel moest helpen, dan moest ik achterblijven in de keuken en mezelf bezighouden. Ik kon niet altijd spelen met die pop, dus heeft Anna me leren haken en breien. Ik heb dat altijd heel graag gedaan. Ik ben eigenlijk heel gelukkig geweest.'

Longvliesontsteking

'Iets dat ik me nog goed kan herinneren gebeurde toen ik een jaar of vijf was. Ik had longvliesontsteking en had hele hoge koorts. Ik wilde licht hebben in mijn kamer, maar het was al na tien uur 's avonds en dan mocht er geen licht meer naar buiten schijnen. De ramen waren normaal gesproken afgeplakt of er waren overgordijnen, maar bij mijn kamer was dat niet zo, omdat ik altijd vroeg ging slapen. Toen Charel naar boven kwam om te zien waarom ik zo huilde heeft hij het licht aangedaan. Een van de Duitse soldaten die op de muur van het depot lagen, heeft dat licht toen kapotgeschoten. Enkele minuten later stonden er soldaten met een officier aan de deur om te controleren waarom Charel de wet had overtreden. Voor zoiets kleins konden mensen worden opgepakt en nooit meer terugkomen. We hebben toen veel geluk gehad. De officier vroeg Charel of hij nog een peertje had en heeft die er toen zelf ingedraaid. Ik mocht licht hebben!'

Hemiksem bevrijdt

'Toen de Canadezen Hemiksem hebben bevrijdt, zat ik op het stoepje voor onze deur. Alle kinderen liepen naar het station en ik moet met hen meegelopen zijn. Toen Charel ontdekte dat ik niet meer voor de deur zat is hij naar het station gefietst en heeft me opgehaald. Daar zijn nog twee schoten gelost door Duitse soldaten die zich ergens hadden verstopt. Ze hebben gelukkig nie-

mand geraakt. Charel en ik zijn samen met de anderen de Canadezen tegemoet gefietst.' We wandelen naar de Depotstraat. Een smalle straat, met aan het eind nog steeds zicht op het depotgebouw. 'Na de bevrijding hebben de mensen het depot volledig leeggehaald. Ze gebruikten houten wagens om alles mee te nemen, stoelen, tafels, bedden. Dat was indrukwekkend, want het is een hele smalle straat. Ik kan me nog heel goed herinneren hoe vol de straat was.'

Na de oorlog

'Tijdens de oorlog heeft Charel mijn ouders telkens opgezocht en ze eten gegeven. Hij heeft dus niet alleen mijn leven gered, maar ook dat van mijn ouders en broers. Doordat hij wist waar mijn ouders waren toen de oorlog voorbij was, kon ik snel weer naar huis. Maar ik had al een ander thuis! Van een vrij kind werd ik plots een strikt orthodox-joods kind. Die verandering was enorm. Ik ben Charel en Anna wel blijven zien. Ieder weekend ging ik naar hen toe. Zij hebben later een nieuw huis gebouwd en zonder dat ik het wist werd dat mijn erfenis.'

Ik vond het bijzonder om het verhaal van Regina te horen en de plek te zien waar zij de oorlogsjaren heeft doorgebracht. Ik ben blij dat ik mee mag helpen haar verhaal te verspreiden en zo misschien zelfs de toekomst een beetje te veranderen.

De stilte die spreekt

Op een zonnige middag loop ik het kleine kerkhof aan de Emek Refaim op. Ik ben er vaak langs gelopen en heb weleens naar binnen gegluurd door de zware metalen deuren. Vandaag besluit ik om naar binnen te gaan. Het is een prachtige groene plek met hoge bomen en verspreid in het gras liggende grafstenen. Hier ligt een van de tantes van de NEM begraven, tante Elisabeth. Samen met tante Greet gaf ze jarenlang leiding aan het NEM-werk in Israël. Er loopt iemand op me af die zich voorstelt als 'Meir'. Hij werkt als vrijwilliger en geeft me een rondleiding over dit bijzondere kerkhof.

Het kerkhof is eind 19e eeuw gesticht door de Alliance Church. Er liggen mensen met allerlei achtergronden begraven: Joden, Arabieren en 'buitenlanders'. Wat hen bindt is dat ze allen geloofden in Jezus Messias en een warm hart hadden voor het Joodse volk. Een Arabische man ligt gebroederlijk naast een Jood; een Amerikaan naast een Libanese. Is dit het

begin van de menigte die niemand tellen kan? Sommigen hebben een bewogen leven achter de rug, van anderen is weinig meer bekend dan hun geboorte- en sterfdatum.

In een hoekje bij de ingang ligt een dertigtal kindergrafjes. Meir vond het opvallend dat de kinderen vrijwel allemaal in dezelfde periode waren overleden en ontdekte dat er toen enkele epidemieën in Jeruzalem hebben gewoed. De grafjes hebben geen

naam, wel elk een rozenstruik als eerbetoon aan de kleine kinderen die waardevol zijn in Gods ogen.

Een graf dat Meir bijzonder aanspreekt is dat van Jacob Blum. In zijn jonge jaren studeerde deze orthodoxe Jood bij de bekende Rav Kook. Hij had veel vragen over God. Uiteindelijk heeft hij Jeshua gevonden. Hij vertrok naar Nederland om een bijbelschool te volgen. Later werd hij voorganger in Nederland en Israël.

Er komen regelmatig voorbijgangers op het kerkhof. Meir krijgt vragen over hoe het kan dat hier Joden, Arabieren en buitenlanders (gojim) bij elkaar begraven liggen. Op andere begraafplaatsen is dit onmogelijk. Hij zegt dan dat ze allemaal geloven in de God van Israël. Zo ontstaat soms een gesprek over God die ook de God is van Jeshua de Messias. Meir ervaart dat Gods kracht aanwezig is op dit kerkhof.

De begraafplaats oogt wat verval- len. Veel grafstenen zien er ver- waarloosd uit, zijn verzaakt of ge- broken. Men is bezig met een nieuw wandelpad en een kunste- nares werkt aan een meterslange muurschildering met bijbelse ver- halen. Er zijn plannen voor een mausoleum, bestaande uit een 'muur' van vier verdiepingen waarin mensen begraven kunnen worden. Het kerkhof is bijna vol.

Als ik terugloop zie ik het graf van tante Elisabeth. Meir heeft haar nog gekend in haar laatste jaren, toen ze ziek was. Hij plant elk jaar tulpen om haar graf. Ook het graf van Widad, de eerste vrouw van Jan Willem van der Hoeven, de op- richter van de NEM, kom ik tegen. Twee mannen gluren door de kier in de deuren. Ik wenk dat ze wel- kom zijn en raak aan de praat. Het zijn Russische Joden die benieuwd zijn wat hier te zien is. Ik gebaar naar Meir en in no-time is hij in een levendig gesprek verwickeld. Ik werp nog een laatste blik op de rozen van de kindergrafjes en loop de toegangsdeuren door. De spre- kende stilte van het kerkhof wordt overstemd door het verkeersla- waai. In gedachten loop ik weer naar huis.

'Genadig is de Heer, wij zijn nog in leven!'

Dit jaar is het twintig jaar geleden dat de verschrikkelijke oorlog en genocide plaatsvond in Rwanda. In korte tijd werden honderdduizenden mensen vermoord. Velen sloegen op de vlucht en leven tot op de dag van vandaag buiten Rwanda. Onlangs leerde ik in ons dorp één van hen beter kennen. Dan komt het nieuws van twintig jaar geleden heel dichtbij. Het verhaal van angst en dood, ik kon het bijna letterlijk voelen. De vrouw die mij vertelde over haar leven en dat van haar familie, getuigde hoe op wonderlijke wijze haar ouders én al haar broers en zussen de vlucht hadden overleefd. Ze zag hierin Gods antwoord op het vele bidden van haar moeder voor haar gezin. Gods trouw was heel concreet geworden in levensbedreigende situaties. Maar ongecompliceerd blij kan ze hier niet om zijn. Vele anderen hebben wel familie verloren. Ze voelt een vreemd soort schuldgevoel over het feit dat zij en haar familie allemaal in leven zijn. En na jaren van overleven als vluchteling en settelen als 'nieuwe Nederlander' is er nu pas echt de rouw om alles wat verloren is gegaan.

Hoe kan je verder leven na het overleven van verschrikkingen?

We zien in de Bijbel een voorbeeld in het boek Klaagliederen. De schrijver beschrijft de schok, het verdriet om de verwoesting van Jeruzalem door de Babyloniërs in 586 v. Chr.

Hij kan niet blij zijn dat hij zelf nog wel in leven is. Het lijden van de stad, van het volk, het lijden in zijn persoonlijk leven, het is te groot. Klaagliederen 3:17-20:

'Mijn leven is verstoken van vrede, geluk is mij vreemd geworden. Steeds denk ik: Verdwenen is mijn glans, vervlogen mijn hoop op de HEER. Gedenk mijn nood en mijn zwervend bestaan, de alsem en het gif. Telkens als ik mijn lot overdenk, ben ik diep terneer-geslagen.'

Een voortdurende onrust. Rust en vreugde lijken voor altijd verdwenen.

Hoe begrijpelijk is het dat wanneer de wereld om een mens heen verwoest wordt, zijn hart daar diep door geraakt wordt. Toch zegt diezelfde schrijver kort hierna ineens verrassende woorden; in Klaagliederen 3:21-23:

'Toch geef ik de hoop niet op, want hieraan houd ik vast: Genadig is de HEER: wij zijn nog in leven! Zijn ontferming kent geen grenzen. Elke morgen schenkt Hij nieuwe weldaden. Veelvuldig blijkt uw trouw.'

Wat houdt een mens over wanneer er zo velen zijn omgekomen, er zoveel kapot is gegaan?

Het geschenk van het leven zelf. Zijn leven is een getuigenis dat de Heer grenzen stelt aan de verwoestende machten in deze wereld.

Blijkbaar kan het samen gaan. Diep verdriet over alles wat er is gebeurd én verwondering dat je nog in leven bent. De overlevenden zijn om ons heen. Overlevenden van de verschrikkingen van de Tweede Wereldoorlog, overlevenden van verschrikkingen in andere tijden. Mag de Heer ons moedig maken om naar hun 'klaagliederen' te luisteren. Mijn ervaring is dat je ook in het luisteren naar een 'overlevingsverhaal' een bemoediging kunt zijn voor de ander. God wil ook door ons heen aan overlevenden laten zien: 'Ik laat je niet alleen!'

Slachtoffers lieten soms heel weinig sporen na

Yad Vashem probeert zoveel mogelijk namen te vinden van de zes miljoen Joden die de nazi's hebben vermoord. Op deze wijze hoopt het Holocaust-gedenkinstituut in Jeruzalem de slachtoffers als het ware een grafsteen te geven, die ze elders niet hebben. Een gesprek met de leider van het namenproject, dr. Alexander Avram.

Sinds haar oprichting in 1954 heeft Yad Vashem eraan gewerkt de namen van de slachtoffers te achterhalen. Dat is een moeilijke opgave, want de nazi's trachtten niet alleen de personen, maar ook hun nagedachtenis te vernietigen. Het Holocaust-gedenkinstituut vroeg de mensen een zogeheten getuigenispagina over de vermoorde persoon in te vullen. Dat is een formulier waarop iemand de naam, woonplaats en omstandigheden

van overlijden kan noteren. Op deze wijze zal de nagedachtenis aan hen niet verloren gaan. De meesten van de 2.650.000 getuigenispagina's werden ingevuld door andere Joden. Dat kunnen familieleden, burens of vrienden zijn. Vanaf de jaren tachtig van de vorige eeuw echter zijn er meer pagina's door niet-Joden ingevuld. Het betrof hun klasgenoten, burens of vrienden. Yad Vashem bewaart de namen in de Hal van de Namen. Dat is het laatste deel van het historisch museum van het instituut. In de cirkelvormige hal zijn foto's te zien van 600 slachtoffers en fragmenten van de getuigenispagina's.

Flinke vorderingen

De directeur van de Hal van de Namen en de Centrale Databank van de Namen van de Slachtoffers van de Shoah, dr. Alexander Avram, vertelt dat in 2004 Yad Vashem bijna drie miljoen namen

had verzameld. Vandaag is dat aantal gegroeid tot ongeveer 4,3 miljoen.

De laatste jaren zijn dus flinke vorderingen gemaakt. In 2006 zette Yad Vashem een team op dat alle namen uit het archiefmateriaal moest indexeren. In 2006 begon ook een groep vrijwilligers de Russische Joden te benaderen, in zowel de vroegere Sovjet-Unie als in Israël. Zij vroegen hun de getuigenispagina's in te vullen. De directeur grijpt naar een van de talloze papieren die op zijn bureau liggen. 'Dit is van iemand met een ver familielid. De familie kwam uit Bohemen, het familielid dat het formulier heeft ingevuld woont in de Verenigde Staten. We krijgen per maand ongeveer 2000 nieuwe getuigenispagina's, waarvan de meeste nieuwe namen bevatten.'

Persoonlijke dossiers

In de databank staan meer dan vijf miljoen persoonlijke verslagen. Deze zijn gebaseerd op een specifiek document. Dat kan bijvoorbeeld een namenlijst uit het archief zijn of een getuigenispagina. Dezelfde persoon kan voorkomen in verschillende persoonlijke verslagen. Yad Vashem is nu begonnen de persoonlijke verslagen die bij één persoon horen te combineren en er een persoonlijk dossier van te maken. Op deze wijze bundelt het instituut alle informatie

Dr. Alexander Avram, directeur van de Hal van Namen en de Centrale Databank van de Namen. Foto: Alfred Muller

Hal van de Namen. Foto Yossi Ben-David, Yad Vashem

die over een persoon bekend is. 'Dit doen we geleidelijk aan', zegt Avram. 'Soms hebben we heel veel informatie over een persoon. In andere gevallen hebben we slechts de voornaam, de achternaam en informatie als 'hij was in een getto'. Soms is het heel moeilijk de informatie te combineren.' Een van de problemen is dat mensen namen op verschillende wijze spellen. 'Neem de naam Berkowitz. Mensen schrijven deze naam

op tientallen verschillende manieren. Ze kunnen de naam met Latijnse, Hebreeuwse of Cyrillische letters schrijven. Hetzelfde geldt voor plaatsnamen. We ontwikkelen methodes en technologieën om het bijeenbrengen van de gegevens die bij een persoon horen, te verbeteren. Als we nieuwe computerlogaritmen hebben ontwikkeld, kunnen we dat op veel grotere schaal doen dan nu het geval is. Ons uiteindelijke doel is

om persoonlijke dossiers te maken van alle individuen.'

Ontbrekende namen

De ontbrekende namen zijn vooral van Joden die in Centraal en Oost-Europa woonden. 'Dat is heel begrijpelijk', zegt hij. 'In Oost-Europa plaatsten de nazi's Joden in getto's, waar niemand een administratie bijhield. Ze schreven de namen van de mensen die ze naar de kampen stuurden ook

niet op. En als er ergens nog lijsten waren, vernietigden ze deze. Ook dachten sommige archivariissen na de oorlog dat er geen belangstelling meer bestond voor lijsten die er nog waren. Zo zijn er geen lijsten meer van de Joden uit Saloniki die naar Treblinka werden getransporteerd. Datzelfde geldt voor de Joden uit Hongarije die naar Auschwitz werden gezonden. Het ging om hele families, soms zelfs hele gemeenschappen. De slachtoffers lieten heel weinig sporen na.'

In West-Europa lag de situatie anders. 'De nazi's vermoordden de Joden in West-Europa niet in hun eigen land. Ze arresteerden hen en stelden hen op transport naar de vernietigingskampen in Polen. Dat ging gepaard met een administratief proces, waarvan documenten bewaard gebleven zijn.'

Synagogen in brand

Ook in de vroegere Sovjet-Unie zijn nauwelijks lijsten meer te vinden. 'Daar doodden de Einsatzgruppen en de SS-commando's de Joden op grote schaal. Ze namen bijvoorbeeld 3000 Joden van een kleine gemeenschap mee naar de bossen en vermoordden hen allemaal. De nazi's staken de meeste synagogen in brand. Ze beschouwden de synagogen als het centrum van het joodse religieuze en gemeenschappelijke leven. Ze voerden een totale oorlog toen zij oostwaarts trokken. Archieven, in het bijzonder die van de Joden, gingen verloren.'

Later rukten de Russen westwaarts op. 'Ik geloof niet dat de Russen bewust archieven vernietigden. Maar in het Oosten werd een totale, een barbaarse oorlog ge-

voerd. Ook daarbij gingen archieven verloren. Het is een wonder als ergens nog een archief bleef bestaan. Er zijn verhalen dat een priester erin slaagde enkele documenten van Joodse instellingen te verbergen in een kerk of religieus instituut.'

Na de oorlog echter, begonnen de Russen de namen van de slachtoffers op te tekenen. De namen van de Joden stonden tussen de namen van anderen. Vaak gaven de opstellers aan of het Joden waren, maar niet altijd. In totaal maakte zij 6000 lijsten, waaruit medewerkers van Yad Vashem 1,2 miljoen persoonlijke verslagen konden samenstellen.

Gesloten archieven

Een ander probleem is dat Oost-Europese autoriteiten hun archieven soms nog geheel of gedeeltelijk

■ INTERVIEW DOOR RUTH PENNING

Helemaal op mijn plek in Yad Vashem

Na op verschillende plekken te hebben gewerkt is Judith Muller sinds 2005 in dienst bij Yad Vashem. Een plek waar de schokkende Holocaustgeschiedenis al jarenlang aan duizenden bezoekers wordt verteld. Toch werkt Judith er graag. Ze voelt zich hier helemaal op haar plek. Hoe is dat zo gekomen?

Hoe ben je terecht gekomen bij Yad Vashem?

'Het is eigenlijk raar gegaan. Ik zie het als leiding van God. Ik zat in de spreekkamer bij de dokter toen het in mijn gedachten kwam om mijn Duits op te halen. Ik had op dat moment geen werk. Ik meldde me aan voor Duitse les en kwam in een klas met een Joodse vrouw uit Zuid Afrika. We deden vaak ons huiswerk samen. Zij was een orthodoxe Jodin en ze werkte bij Yad Vashem. Ze wist dat ik christen was en zei op een dag tegen mij: "Je moet bij Yad Vashem komen

werken. Daar ga ik voor bidden!" Via haar ben ik bij Yad Vashem terecht gekomen. Na een periode op de audio-afdeling, werk ik nu in het informatiecentrum. Ik werk veel samen met veel oudere collega's, Holocaustoverlevenden, die dit werk vanaf het begin van Yad Vashem doen. Op het informatiecentrum ontmoet ik bezoekers uit allerlei landen, veel Aziaten, veel Duitsers, maar bijvoorbeeld ook leerlingen van Arabische scholen. In het informatiecentrum help je mensen bij allerlei soorten vragen.'

Wat motiveert jou om het werk bij Yad Vashem te doen?

Dat mensen in Yad Vashem geraakt worden is voor Judith een belangrijke motivatie om dit werk te doen: 'Ik vind het heel belangrijk dat de Holocaust niet vergeten wordt. Werken bij Yad Vashem sluit aan bij mijn verleden. Ik ben opgegroeid in een gezin waar het Joodse volk gezien werd als het volk van God. Ook het lijden van het Joodse volk tijdens de Tweede Wereldoorlog kwam in ons gezin dichtbij. De eerste man van mijn moeder heeft tijdens de oorlog in het verzet gezeten. Hij werkte bij de gemeente en vervalste papieren voor Joden en anderen, zodat zij konden vluchten. Uiteindelijk is hij verraden en werd hij gedeporteerd naar het kamp Neuengamme. Hij heeft de oorlog wel overleefd, maar kwam erg ziek en verzwakt terug. Hij overleed in 1947. Mijn moeder was heel kwaad op God. Bijzonder was dat de predi-

gesloten houden. 'Daar wonen nog mensen die samengewerkt kunnen hebben met de geheime dienst van het communistische regime of met de nazi's. Men wil geen oude wonden openrijten. We hebben enige hoop dat zich in deze archieven nog namen bevinden.'

In veel gevallen kent Yad Vashem wel de namen van de ouders, niet die van de kinderen. Een document meldt bijvoorbeeld: 'Izak en Rivka met drie kinderen waarvan de namen onbekend zijn.' Privacywetten in Europa bepalen dat niet-familieleden pas na 90 of 100 jaar na geboorte de documenten van een persoon in kunnen zien. Pas na 10 of 15 jaar kunnen medewerkers van Yad Vashem naar archieven gaan om de namen van honderdduizenden kinderen te zoeken waarvan niemand de namen kent.

'We spreken hier over het rondreizen van de ene plaats naar de andere om de gegevens stukje bij beetje bij elkaar te zoeken. Dat is zeer veel werk. Maar het kan zijn dat we na 30 jaar nog veel namen vinden als er genoeg interesse en fondsen voor dit werk blijven bestaan.'

Vijf miljoen

Het zal niet mogelijk zijn alle namen te achterhalen. Wel streven Avram en zijn collega's ernaar zo veel mogelijk namen te vinden. Hij hoopt dat het Holocaust-gedenkinstituut in de toekomst nog honderdduizenden namen kan toevoegen aan de databank. Hij gelooft dat hij het aantal van vijf miljoen namen kan bereiken met de documenten die zich in de archieven van Yad Vashem of in andere archieven bevinden. 'Daarna hebben

we de belangrijkste bewaarplaatsen van namen uitgeput. Naarmate de tijd verstrijkt zal het voor ons moeilijker worden de namen te achterhalen.'

Mensen die uit belangstelling willen kijken naar de namen of willen controleren of een bepaalde naam opgetekend staat, hoeven niet naar Yad Vashem te komen. Het instituut heeft de gegevens namelijk op internet gezet. Wie nog een getuigenispagina in wil vullen kan dat eveneens via de website regelen. 'Wie nog details heeft van slachtoffers vragen we de getuigenispagina's in te vullen. We adviseren de mensen onze database op het internet te checken. Dit is de enige manier om de herinnering te bewaren. Het is heel belangrijk dat we de namen blijven herinneren. Anders is het alsof de persoon nooit bestaan heeft.'

kant, die altijd al grote liefde had voor het Joodse volk, haar dagelijks kwam opzoeken. Hij gaf haar alle ruimte om haar boosheid naar God uit te schreeuwen. Later is mijn moeder getrouwd met mijn vader. Ik ben niet opgegroeid met haat naar de Duitsers, we gingen als gezin later zelfs weer op vakantie naar Duitsland. Mijn ouders gingen ook naar lezingen van Corrie ten Boom. Haar getuigenis van vergeving naar haar kampbewaarder heeft zeker invloed gehad. Door de ervaring in ons gezin kan ik wel iets herkennen van wat Joden hebben meegemaakt, maar het is natuurlijk wel een heel groot verschil of je één familielid mist of dat er heel veel van je familieleden zijn omgekomen.'

Kun je ervaringen noemen met overlevenden waardoor je bent verrast?

'Wat me opvalt is dat veel overlevenden niet verbitterd zijn, ondanks wat ze hebben meegemaakt. Eén collega heeft tijdens de oorlog in Parijs ondergedoken gezeten. Na de oorlog kwam ze per boot naar Israël. Tijdens de intifada is haar kleinzoon doodgeschoten. Toch heeft ze geen haat naar Duitsers, noch naar Arabieren. Een andere collega is afkomstig uit Kroatië. Onlangs werd zijn auto gestolen en niet lang daarna brak hij zijn heup.

Ik vroeg hem of hij niet kwaad was over wat hem was overkomen. Hij blijft echter optimistisch en zei: 'Dit is niets in vergelijking met de ellende die ik eerder in mijn leven heb meegemaakt.'

Wat betekent het voor je collega's dat je als niet-Joodse bij dit werk betrokken bent?

'Toen ik bij personeelszaken op gesprek kwam voor deze baan vertelde ik dat ik christen ben. Hij reageerde met: "So what?" Er werken hier nog enkele christenen. Ik ben

hier gewoon een collega tussen de andere collega's. Ik merk dat er veel Holocaustoverlevenden zijn die goede contacten hebben met christenen. Veel donaties voor Yad Vashem komen van christenen. Een belangrijk onderdeel van het werk van Yad Vashem is het eren van de 'rechtvaardigen uit de naties', zoals Corrie ten Boom. Joden hebben door de geschiedenis heen veel slechte ervaringen gehad in de omgang met christenen, maar er zijn ook goede ervaringen.'

Nooit te laat

'We zijn nu zestig, zeventig jaar na de Tweede Wereldoorlog. Een van de dingen die ik hier in dit huis doe, is het begeleiden van ouderen, die nu dik in de tachtig, negentig jaar zijn. De wekelijkse koffieochtend helpt hen op de been te blijven, biedt gezelschap, maar geeft therapeutisch ook inzicht in datgene wat iedereen nodig heeft,' aldus Marcelle Zion, maatschappelijk werkster van de stichting Elah.

In 1979 werd Elah in Israël opgericht. Een hulpverleningsorganisatie voor Nederlandstalige overlevenden van de oorlog en ook voor hun kinderen, de tweede generatie. Niet iedereen weet immers de oorlogservaringen een plaats te geven. Velen hebben ook in 2014 te maken met klachten zoals angsten en fobieën, depressie, relatieproblemen of slaapstoornissen. Voor deze groep Joden biedt Elah individuele begeleiding, groepsbijeenkomsten en praktische ondersteuning, onder andere door het maatjesproject. Jaarlijks geeft Elah ondersteuning aan ruim 600 mensen waarvan ongeveer 40% eerste generatie overlevende is en 25 % tweede generatie overlevende. Daarnaast worden partners en kleinkinderen van overlevenden geholpen. Sinds enkele jaren

is Elah ook betrokken bij andere vormen van hulp, zoals traumaverwerking onder Soedanese vluchtelingen en slachtoffers van geweldsmisdrijven.

Ervaringen bespreken

Wat opvalt aan mensen die de Tweede Wereldoorlog bewust hebben meegemaakt is dat ze vaak pas op latere leeftijd gaan praten over hun ervaringen. Juist daarover praten en over de invloed die dat verleden heeft op het latere leven helpt te begrijpen waarom sommige dingen gaan zoals ze gaan. Overlevenden hebben soms moeite hun eigen wensen te uiten.

'Bijzonder is, dat veel van de vrijwilligers, maatjes, Nederlandse christenen zijn die met deze mensen in relatie treden.'

'Al jaren komt mijn maatje me opzoeken. Ze brengt zoveel gezelligheid en optimisme mee dat ik erdoor word aangestoken. Ze hoort er echt bij.'

Zij zijn meestal bijzonder gevoelig maar hebben tegelijkertijd zichzelf aangewend nooit iets te vragen, niets te willen, niet te huilen en zich in te houden. Het is alsof ze nog niet helemaal zijn 'bevrijd'. Hun onderdrukte gevoelens komen soms naar boven in de vorm van driftaanvallen of huilbuien. Door hun ervaringen hebben ze vaak moeite om anderen echt te vertrouwen, zelfs als dat de therapeut van Elah is. Toch is Elah ervan overtuigd dat een mens elke dag en op iedere leeftijd kan veranderen. Het is nooit te laat om stil te staan en de vraag te stellen wat er aan de hand is, wat we voelen of willen.

Maatjes

Vanuit de NEM zijn er al gedurende een aantal jaren vrijwilligers die optrekken met deze overlevenden. De meesten van hen zijn al aardig op leeftijd. De maatjes begeleiden hen bijvoorbeeld bij doktersbezoek of nemen tijd om met hen te wandelen, een boodschap te doen of om gewoon samen een kopje thee te drinken. Door de tijd heen lukt het vaak om een vertrouwensband op te bouwen. Beiden, overlevende en maatje, ervaren dat als een kostbaar geschenk.

www.elah.org.il

Kyrie voor Syrië

Onze Vader van Syrië
Vader van ons allen
Heer, ontferm U over ons

U die al het leven schept
Moslim, christen,
Kinderen, mannen en vrouwen, grijsaards,
U die van ons allen houdt
Heer, ontferm U over ons

Vergeef als wij scheiding maken tussen wij en zij
Onszelf beter wanen
Heer, ontferm U over ons

Vergeef als wij op afstand houden
Omdat wij toch op afstand staan
Heer, ontferm U over ons

U bent nabij
U luistert en ziet
Vergeef als wij oren en ogen sluiten
Als vlucht voor onvermogen
Heer ontferm U over ons

Hemelse Vader van Damascus, Homs en Aleppo
Vergeef ons vergeten
Vergeef onze nalatigheid
Ons zwijgen, argwaan,
De gedachte: Zij zoeken het maar uit
Oordeel en cynisme
Heer, ontferm U over ons
Christus ontferm U over ons
Heer ontferm U over ons

Otto de Bruijne

In de week voor Pasen organiseerde de NEM samen met enkele plaatselijke kerken een gebedsbijeenkomst voor Syrië en het Midden-Oosten.

Tijdens de gebedsbijeenkomst hoorden we berichten vanuit Syrië, werden we stil en baden we om ontferming. We herdachten pater Frans van der Lugt en schreven persoonlijke gebeden voor de christenen in het land. 'Laat het weer lente worden in de levens van de Syriërs', luidde een van de gebeden.

Er is grote nood – enorme vluchtelingenginstromen, tekort aan voedsel, geweld. Maar er zijn ook tekenen van hoop – kleinschalige hulpprojecten, gericht op voedselverstrekking, onderwijs en activiteiten voor kinderen. Bijzonder is ook dat kerken en christenen in de huidige moeilijke situatie blijven volharden en getuigen van de hoop die in hen leeft.

De situatie in het hele Midden-Oosten is rusteloos en onzeker. Laten we niet ophouden de nood en het lijden van Joden en Arabieren voor Gods aangezicht te brengen en te smeken om zijn ontferming en verlossing.

Kees Jan Rodenburg

Egypte Revisited

Een impressie

De journalistiek in Egypte draait overuren. Voordat het laatste nieuws gedrukt of uitgezonden is, zijn er alweer nog recentere ontwikkelingen. De situatie verandert voortdurend door de beweging van mensenmassa's en een overheid die escalaties probeert te voorkomen. En toch voelt Cairo zo vertrouwd als ik het land weer bezoek en lijkt er weinig te zijn veranderd. De mensen zijn vriendelijk en staan open voor een praatje. De overvolle wegen zijn net zo'n uitdaging als voorheen.

Politieke instabiliteit

Elf jaar heb ik in Egypte gewoond, tot 2004. Drie jaar geleden was ik voor het laatst in Egypte, vlak na de val van Mubarak. Nu zijn we een regeerperiode van Morsi en een revolutie verder. Politiek gezien is de situatie behoorlijk instabiel. De Moslimbroeders die een jaar geleden nog aan de macht waren zijn nu een verboden organisatie die hard wordt aangepakt. Criminaliteit en agressie zijn aanzienlijk toegenomen, mede doordat de politie nog steeds niet op volle sterkte is na de val van Mubarak. De overheid en het leger proberen demonstraties zo klein mogelijk te houden en nemen daarin soms rigoureuze maatregelen, zoals het afsluiten van hoofdverkeersaders. Inmiddels is duidelijk dat generaal Sisi zich kandidaat heeft gesteld voor het presidentschap, en hij wordt door veel Egyptenaren op handen gedragen, ook door christenen. De verkiezingen staan gepland voor eind mei, en de verwachting is dat Sisi die met overmacht wint.

Economisch gaat Egypte door een diep dal. Stroomuitval is aan de orde van de dag. De politieke instabiliteit, een wereldwijde economische crisis en het wegblijven van toeristen laten duidelijke sporen na.

Werkloze gids

Op een klein bedrijventerrein in Fayoum zijn alle fabriekjes gesloten en veel van de winkels dicht. Een muur om het terrein heeft de plunderaars niet kunnen tegenhouden.

Bij het Egyptisch Museum in Cairo heb ik welgeteld één touringcar gezien, terwijl ze 'normaal gesproken' af en aan rijden. Nu staan er vier tanks voor het gebouw geparkeerd. Het spijt me te zien dat Ilse en ik als enige Westerlingen door het museum lopen, in het besef welke economische gevolgen dat heeft voor het land. 'Dat is de prijs die wij als Egyptenaren moeten betalen voor het proces waar we doorheen gaan', zegt een – werkloze – gids bij het museum.

Moslims stellen vragen

Christenen in Egypte gaan veelal door een lastige tijd. Er gaan ook christenen weg. Een goede vriend vertelde dat twee mensen uit zijn nabije familie onlangs zijn vertrokken naar het buitenland. Nog meer zouden wel weg willen maar kunnen dat niet. Toch zijn christenen ook hoopvol. Er gebeuren ongehooflijk mooie dingen in het land. Volgens de grootste evangelische kerk van het land zijn er in 2013 een half miljoen mensen tot geloof gekomen en dat zijn alleen degenen die zich met naam en toenaam bekend hebben gemaakt. Koptische en evangelische christenen komen dichterbij elkaar, mede door de positieve invloed van de nieuwe koptische Paus. Veel moslims lijken kritischer te kijken naar hun godsdienst door de manier waarop de Moslimbroeders hebben geregeerd en komen met allerlei vragen. God doet geweldige dingen in Egypte!

Mijn volk

Egyptische vrienden vroegen of er volgens mij veel is veranderd. Mijn antwoord was ja en nee. Nee – het leven gaat 'gewoon' door. Ja – er verandert van alles. Dat is voor Egypte moeilijk, maar ook mooi. Wat Jesaja 19 over Egypte zegt is dat ook – moeilijk, maar ook mooi. Bid je mee voor Egypte, dat door God 'Mijn volk' wordt genoemd?

JUNI 2014

- 13 Boekpresentatie Pleegmoeder in Jeruzalem
- 14 Voorbereidingsdag medewerkers Reveilweken
- 21 Voorbereidingsdag kinder- en tienerwerkers Reveilweken
- 24 Informatieavond Connect! en BaanBrekers
- 26 NEM-Leesgroep

JULI 2014

- 1 Informatieavond Studiereis april 2015
- 4 Sjabbat Israël Gebed, Voorthuizen
- 19 Begin Reveilweek 1 - Delden
- 26 Begin Reveilweek 2 - Voorthuizen

AUGUSTUS 2014

- 2 Begin Reveilweek 3 - Voorthuizen

SEPTEMBER 2014

- 12-14 Verdiepingsweekend Joodse wortels o.l.v. Carla & Michaël Wittocx en Kees Jan Rodenburg
- 25 NEM-leesgroep

Alle activiteiten vinden plaats op ons NEM-centrum bij Voorthuizen, tenzij anders is aangegeven.
Voor meer informatie over onze activiteiten zie:
www.nemnieuws.nl, doe mee.

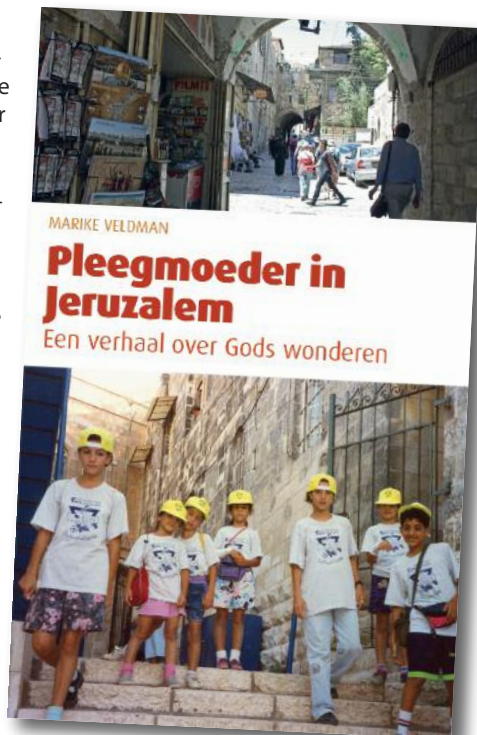

U kunt het werk van stichting Near East Ministry op verschillende manieren steunen:
Door uitzending als BaanBreker of via Connect!
Door mee te doen aan onze activiteiten
Door te bidden voor Israël en de Arabische volken
Door ons uit te nodigen voor diensten, lezingen en workshops

De NEM is geheel afhankelijk van giften. Specifieke bijdragen voor het werk in het Midden-Oosten kunnen worden overgemaakt met vermelding van J19-fonds (verwijzend naar Jesaja 19). Voor informatie over legaten en nalatenschappen ten behoeve van de NEM kunt u contact opnemen met het kantoor.

Boekpresentatie

35 Jaar woont Marike Veldman in Jeruzalem en heeft ze er als pleegmoeder gewerkt. Onlangs heeft ze haar bijzondere levensverhaal opgetekend. Op vrijdagmiddag 13 juni wordt haar boek op feestelijke wijze gepresenteerd tijdens een receptie bij de NEM. Aanvang 15:00 uur. Vanaf 15:30 uur zullen onder meer Marike en Gijs Lammerts van Bueren een korte toespraak houden. Uiteraard is er gelegenheid het boek te kopen en te laten signeren.

Reveilweken

Er is nog volop plaats bij de Reveilweek in Delden en de eerste week in Voorthuizen. Uitgangspunt is de boeiende levensgeschiedenis van Jakob. De conferenties worden opnieuw een feest voor jong en oud. In alle weken zijn we voor verschillende taken nog op zoek naar vrijwilligers. Uiterste aanmelddatum is 1 juli. Aanmeldformulieren en meer informatie vind je op de website.

COLOFON NEMMAGAZINE

NEMmagazine is een (gratis) uitgave van stichting Near East Ministry en verschijnt 4x per jaar.

Medewerkers: Ruth Penning-Wolswinkel, Alfred Muller, Kees Jan Rodenburg, Joanne de Witte, Anike Wittocx-van den Boom, David Derksen, Christel Eijkelenboom. **Eindredactie:** Heidi van den Brandt. Stuur uw reactie naar: jedidja.fijnenberg@nem-nieuws.nl
Vormgeving: Anton Sinke, www.antonsinke.nl
Drukwerk: De Hoop Grafisch Centrum, Dordrecht

Nem: ontmoeting met Israël en de Arabische volken. Dienen uit liefde. Leren bij de bron. Bidden met verwachting

De NEM is lid van de Evangelische Alliantie en de Evangelische Zendingen Alliantie. De NEM is volledig afhankelijk van giften en heeft de ANBI-status.

NEM Nederland

Bezoekadres: Voorthuizerweg 5, 3862 PZ Nijkerk (weg Voorthuizen-Putten, N303)
Postadres: Postbus 30, 3780 BA Voorthuizen
T: 0342 - 47 13 18 F: 0342 - 47 48 96
E: info@nemnieuws.nl
W: www.nemnieuws.nl
Facebook groepen: Reveilweken, Near East Ministry

NEM België, contactadres

Fam. M. Wittocx, Koning Albertstraat 158, B-2800 Mechelen
T/F: 015-209422, E: michael.wittocx@telenet.be

IBAN: NL93ABNA0462453855

Omslagfoto en foto's: Foto pag 2: Anton Sinke. Afb. pag. 3 en 12: David Kamsteeg. Pag 4, 5: Anike Wittocx-van den Boom. Afb. pag 7: Jeremia, Rembrandt van Rijn, Rijksmuseum Amsterdam. Foto Anton Sinke. Afb. pag. 14: David Derksen. Tekening pag. 16: Joanne de Witte

ISSN: 2210-7266

| NR. 16 | JUNI 2014

■ WIST JE DAT...

Wist je dat... de laatste winter van de Tweede Wereldoorlog de 'hongerwinter' wordt genoemd, omdat er zo weinig eten was?

■ ZELF DOEN

Vraag eens aan je eigen opa of oma of iemand anders die veel ouder is dan jij wat ze hebben meegemaakt tijdens de oorlog. Misschien hebben ze nog voedselbonnen of andere spullen uit die tijd in huis?

■ PRIJSVRAAG

Puzzel

Nathan Langeraar was de winnaar van de vorige puzzel. Hij heeft een presentje ontvangen.

Deze letters staan helemaal door elkaar! Kan jij ons helpen, om ze weer op de goede volgorde te zetten?

Stuur je oplossing met je naam en leeftijd naar: kids@nemnieuws.nl

Oplossing:

'Dag mam!' Rachel stapt op de fiets en al snel ziet ze het oude huisje van oma. Ze zet haar fiets tegen de muur, en belt aan. Daar komt oma al aan! Rachel krijgt een warme knuffel. Niet veel later zitten ze thee te drinken. 'Wat vervelend oma, dat u zich ziek voelt. Mijn vriendin Sanne is ook ziek!' 'Ja,' zegt oma. 'Maar er zijn ergere dingen. Sanne... ik had vroeger ook een vriendin die Sanne heette.' Oma begint te vertellen: 'Mijn ouders en ik kwamen een tijdje bij de familie Boersma wonen. Maar niemand mocht het weten.

Dat heet onderduiken. Weet je, tijdens de Tweede Wereldoorlog werden alle Joodse mensen meegenomen. We wisten toen nog niet waarom, maar de mensen zeiden, dat het niet goed afliep met hen. Omdat wij Joden zijn, waren we bang dat we ook meegenomen zouden worden. Daarom doken we onder bij de familie Boersma en woonden we op hun zolder. Sanne en ik speelden vaak samen.' Oma blijft roeren in haar thee, terwijl ze uit het raam staart. 'Na de oorlog heb ik veel Joodse vriendinnetjes nooit meer gezien...' Het verdriet in oma's ogen is goed te zien. Na een poosje slaakt oma een zucht, waarna ze zegt: 'Gelukkig is het nu geen oorlog, Rachel. Maar vergeet nooit dankbaar te zijn, voor wat God je geeft.'

Tekst en illustratie: Joanne de Witte

■ WIST JE DAT...

Wist je dat... je tijdens de oorlog sommige producten alleen met een voedselbon kon kopen? Dit deden ze zodat iedereen evenveel kreeg.